ՊԱՅՔԱՐԻ ՅԱՌԱՋԱՄԱՐՏԻԿ ԿԻՆԸ՝ ՍԵԶԱ

Posted on February 3, 2024 by Keghart

Category: Opinions

Դոկտ. Մինաս Գոճայեան, Լոս Անճելըս, 15 Յունուար 2024

Վերջերս երկար եւ տքնաջան աշխատանքներէ ետք լոյս տեսաւ սփիւռքահայ կին գրողներու աստղերէն Սիրան Սեզայի «Նամականի»ի Ա. հատորը՝ բանասէր-պատմաբան **Գէորգ Եազըճեանի** աշխատասիրութեամբ: Գիրքը արագ մը թերթատելէ ետք կրնամ անվարան զայն կոչել «տարուան հրատարակութիւնը»:

Սիրան Սեզա կը սերի պոլսահայ յայտնի ընտանիքներէն Զարիֆեաններէն, որոնք մեր ազգին տուած են նուիրեալ կուսակցական գործիչ, վաղամեռիկ եղբայրը՝ Վահագնը, բանաստեղծ, նոյնպէս վաղամեռիկ Մատթէոս Զարիֆեանը, Պէյրութի մէջ 1953-1975-ին լոյս տեսած «Այգ» հայերէն օրաթերթի տնօրէն եւ հրատարակիչ Լիւսի Զարիֆեան-Թոսպաթը եւ գրող, հրապարակագիր, լրագրող ու հայ կանանց իրաւունքներու պաշտպան Սիրան Զարիֆեան-Քիւփելեանը, որ աւելի ծանօթ է իր օրիորդական անուան սկզբնատառերու անուններուն միացումով կազմուած Սեզա գրչանունով (Սէ + Զա = Սեզա): Ան Միջին Արեւելքի ամէնէն փայլուն ու մտաւորական կիներէն մէկն է եղած, հաւանաբար գլխաւորը: Մեծ է եղած իր ծառայութիւնը յատկապէս «Երիտասարդ Հայուհի» պարբերականի միջոցով (1932-1934, 1947-1968): Թերթը Լիբանանի առաջին կնոջական պարբերական հրատարակութիւնն է եւ առաջիններէն մէկը ամբողջ արաբական աշխարհին մէջ: Սեզային կ’երթայ նաեւ պատիւը ըլլալու Լիբանանի առաջին կին մասնագէտ լրագրողուհին:

Հարկ է նշել որ Սեզայի միակ որդին՝ Վահագն Քիւփելեանն ու հարսը՝ նկարիչ-քանդակագործ Անին ամենայն փութաջանութեամբ տասնամեակներով պահած ու նախնական դասաւորութեամբ խնամած էին Սեզայի հարուստ արխիւը, ապա զայն Լիբանանէն փոխադրած էին իրենց հետ Լոս Անճելըս: Այստեղ կրկին անգամ դասաւորման ենթարկուելով բանասէրներ Տէր եւ Տիկ. Մինաս եւ Նազիկ Գոճայեաններու կողմէ, 2021-2022 թուականներուն ամբողջ արխիւը, ներառեալ անտիպ գործերը յանձնուեցան Երեւանի Եղիշէ Չարենցի անուան Գրականութեան եւ Արուեստի թանգարանին (ԳԱԹ), որու տնօրէնները՝ Կարօ Վարդանեանը, ապա Վահագն Սարգսեանը ամէն կերպ օժանդակեցին նիւթերու մշակման ու դասաւորման: Այս

մասին, հրատարակութեան մեկենասներ Վահագն եւ Անի Քիւփելեանները «Նամականի»ի մուտքին մէջ կը գրեն. «Մեր որդիական պարտքը կատարեցինք մեր մօր անտիպ գործերը յանձնելով «ԳԱԹ»ին, ապա հրատարակելով իր ամբողջական երկերը...»:

Սիրան Չարիֆեան կը հաւատար թէ առաքելութիւն մը ունէր հայրենամերձ գաղութներուն մէջ, հետեւաբար՝ ԱՄՆ-ի հռչակուած Քոլումպիա համալսարանի գրականութեան եւ լրագրութեան բաժանմունքը աւարտելէ ետք, իր «ամերիկեան փայլուն երազանքը» թողած, երիտասարդ Սեզա վերադարձաւ Միջին Արեւելք եւ հաստատուեցաւ Լիբանան, ուր կ'ապրէին իր երեք քոյրերը՝ իրենց ընտանիքներով: Հրապարակագիր Սեզա գործուն կերպով նուիրուեցաւ ընդհանրապէս կանանց, բայց յատկապէս հայ իգական սեռի մտաւոր դաստիարակութեան եւ հասարակական կեանքի դերի բարձրացման: Այս առումով ան արժանի կերպով կը դասուի Սրբուհի Տիւսապ, Զապէլ Ասատուր, Արշակուհի Թէոդիկ, Զապէլ Եսայեան, Հայկանոյշ Մառք, Արփի Միսաքեան վեցեակի շարքին, դառնալով եօթներորդ աստղը այս համաստեղութեան: Սեզայի մօտ յատկապէս կը շեշտուի մարտունակութիւն մը, որ սիրտ ու համարձակութիւն ներշնչեց նոր սերունդի իգական սեռին: Մեր յիշողութեան մէջ տակաւին թարմ են այն պահերը, երբ մեր երկրորդական դպրոցներու բարձր կարգերու եւ համալսարաններու աշակերտուհիները եւ ուսանողուհիները իրարու կը փոխանցէին «Երիտասարդ Հայուհի» ամսագիրը, որու խմբագրականներն ու իգական սեռին իրաւունքները պաշտպանող Սեզայի եւ այլոց հրապարակախօսական գրութիւնները կը դառնային քննարկման առարկայ: Նկատի ունենալով իգական սեռն ու հայ հասարակութիւնը, Սիրանի նշանախօսքն էր՝ «Ծառայե՛լ կ'ուզենք»: Կարելի՞ է

երեւակայել մէկը, որ պահանջէ ... ծառայել: Այդպիսի անասովոր կին էր ահա Սեզան:

Կարելի է անվարան ըսել թէ Սեզա կրթեց հայ կանանց սերունդ մը, որուն կոչումը միայն զաւակներ դաստիարակել, ամուսնոյն սպասարկել եւ խոհանոցին տիրակալը դառնալը չէր, այլ խօսքով՝ անոր ծառայութեան «տիրոյթը» տան չորս պատերուն մէջ չէր, այլ գործուն կերպով մասնակցիլ ազգային-հասարակական կեանքին, ինքնազարգացման եւ հոգեբանական ազատագրման:

Պէտք է յիշեմ որ երբ Սեզա առողջական եւ այլ պատճառներով պիտի դադրեցնէր «Երիտասարդ Հայուհի»ն, իր սկզբունքին հաւատարիմ մնալով, տրամաբանական գործարքով մը պարբերականին արտօնագիրը փոխանցեց «Երիտասարդ Հայ.» շաբաթաթերթի հիմնադիր Յովսէփ Մելքոնեանին, որ Հայր Անդրանիկ վարդապետ Կռանեանի, Ժիրայր Դանիէլեանի, Պետրոս Թերզեանի եւ այլոց հետ պարբերականը լոյս ընծայեց մինչեւ Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմի նախօրեակը՝ Յունուար 1975: «Երիտասարդ Հայ.»ի դերն ալ մեծ եղաւ հայ լրագրութեան պատմութեան մէջ

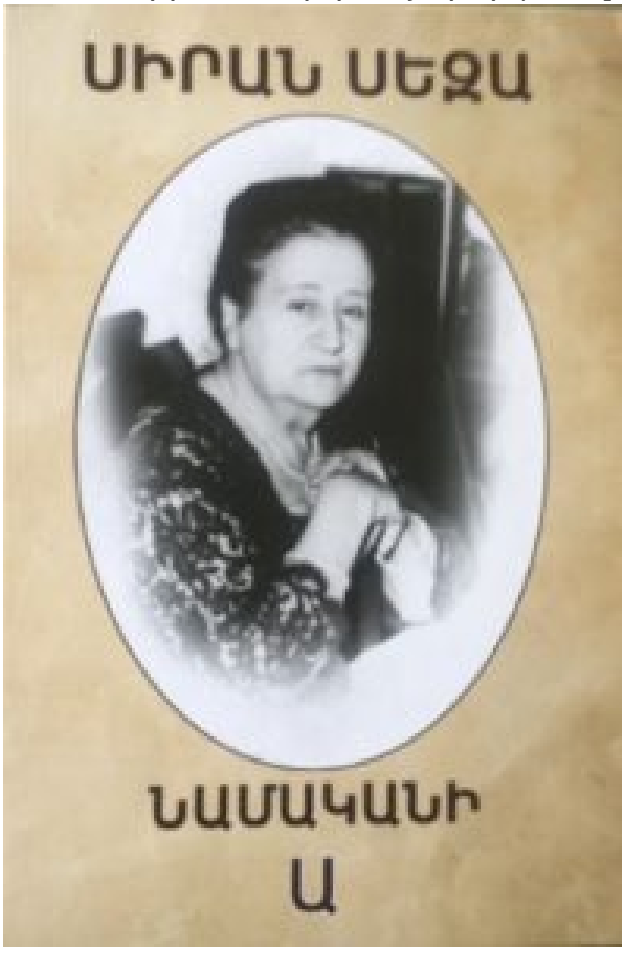

որպէս անկախ, անկուսակցական, հետախուզական լրագրութեան (investigative journalism) պարբերական (ի դէպ, անուան «Հայ.» բաղադրիչը «Հայուհի»ի յապաւումն է):

Սեզայի «Նամականի»ին Ա. հատորը անսպառ աղբիւր մըն է 1930-1960-ական թուականներու կեանքը ուսումնասիրող ուսանողին, պատմաբանին եւ գրականագէտին

համար: «Նամականի»ն կ՛ընդգրկէ բանաստեղծ, թարգմանիչ, խմբագիր, երկարամեայ կրթական մշակ եւ հասարակական գործիչներ, հայ մամուլի յայտնի դէմքերէն Վահէ-Վահեանի (Սարգիս Ապտալեան, «Անի» ամսագիր, Պէյրութ) եւ Անդրանիկ Ծառուկեանի («Նայիրի» ամսագիր եւ նոյնանուն շաբաթաթերթ, Հալէպ-Պէյրութ) փոխանակած նամակները Սեզայի հետ: Նամակներուն մէջ դժուար չէ կարդալ երիտասարդ հոգիներու ունեցած մարդկային, սիրային եւ գրականութեան հանդէպ զգացումներն ու մեկնաբանութիւնները:

Նամակը, որպէս արտայայտման գրաւոր ձեւ մը, հնարաւորութիւն կու տայ նամակագրին ըլլալ անկեղծ, յաճախ անկաշկանդ ու տրուիլ զգացումներու զեղումներուն: Այս պատճառով ալ, նշուած եռեակին նամակները կը յատկանշուին գրական արժանիքներով: Յաճախ կը նկատուին նաեւ քնարական յատկանիշներ: Այս առումով Սեզայի «Նամականի»ն կարելի է նկատել դասական օրինակ մը: Քնարական զեղումներ, խոստովանութիւններ ու ներքին խռովքներու նկարագրութիւններ «Նամականի»ն վերածած են իւրատեսակ վէպի մը, որու գլխաւոր հերոսներն են Վահէ-Վահեանը, Անդրանիկ Ծառուկեանը եւ Սեզան:

Սարգիս Ապտալեան 11 Օգոստոս 1933-ին կը գրէ Երուսաղէմէն. «Սիրելի՛ Սիրան, Երուսաղէմ... Ոստան սուրբերու, քաղաք պարսպապատ ու նաեւ գմբէթազարդ: Անտառ աշտարակներու: Օրօրոց ու գերեզման որդոց մարդոց, այլ մանաւանդ՝ այգի արբեցութեան ու տուն խրախճանքի...: Կը շրջիմ փողոցները, ռունգերուս մէջ կարօտն յաւէտ իմ Սուլամիթիս բացակայ բոյրերուն...: Մտածումս կը հետապնդէ զայն (Սուլամիթին) նորէն, իմ անառակ, յանձապարտ մտածումս: Կը տեսնեմ զինք իր գերագոյն խենդութեանը մէջ...» (էջ 171):

Յաջորդ նամակին սկիզբը մէջ կը կարդանք. «Սիրա՛ն, շաբաթ մըն է գրած եմ քեզի, ու տակաւին քու բառերուդ գինին չհասաւ ինծի: Կը սպասեմ թուղթիդ» (էջ 172):

Ինչպէս պիտի նկատէ ընթերցողը, անձնական եւ մտերմական նամակները կը զգենուն գրական-գեղարուեստական տարազ: Կան պատկերաւոր մտածողութիւն (քու բառերուդ գինին...), յաջող համեմատութիւններ եւ պատկերաւոր լեզու:

Սիրան Ծառուկեանին կը դիմէ ա՛լ աւելի մտերմիկ բառերով՝ «Սիրելի Անդրանիկ», «Թանկագին տղաս», «Ճանիկս» եւ այլն:

Նամակագիրները իրենց 20-30-ական տարիքներուն մէջ են: Սիրան, տակաւին պարմանուհի տարիքին, ժամանակէն շուտ հասունցած եւ կրթուած էր Պոլսոյ հռչակաւոր Ռոպերթ գոլէճի միջավայրին մէջ, մինչ Սարգիս Ապտալեանն ու Անդրանիկ Ծառուկեանը երախայական հաճոյքներէն զրկուած, «մանկութիւն չունեցած» սերունդէն էին, որոնք Միջերկրականի Փիւնիկեան ափերուն կը հանդիպին Քոլումպիա համալսարանէն շրջանաւարտուհի, ազատամիտ ու զանազան բարդոյթներէ ազատագրուած Սիրան Զարիֆեանին...:

1930-ականներուն՝ ամէնէն դժուարը Սիրանին վիճակն է՝ որո՞ւն տալ իր սիրտին նախապատուութիւնը. հանդարտաբարոյ, ռոմանտիկ, երազկոտ, բանաստեղծ Սարգիսի՞ն, թէ՞ կրակոտ, «յարձակողական», անմիջական եւ իրերը իրենց անուններով կոչող Անդրանիկին... Եւ ինչպէս յաճախ կը պատահի նման պարագաներու, պայքարէն յաղթող դուրս եկաւ երրորդը՝ «Երիտասարդ Հայուհի»ի հրատարակութեան մէջ Սեզայի աջ բազուկը՝ բժիշկ Ներսէս Քիւփելեանը: Խռովքները անբաժան են յիշեալ չորս անձերէն, այն աստիճան, որ Պէյրութի Համազգայինի Հայ ճեմարանէն ուսման վերջին տարին արտաքսուած եւ Սեզայէն մերժուած Ծառուկեան կը դիմէ անձնասպանութեան, բարեբախտաբար՝ անյաջող ելքով...

Այսօրուան ընթերցողը **ի՞նք** պիտի դատէ այս երիտասարդ հոգիները՝ առանց նախապաշարումներու եւ «բարոյական բարձր» սկզբունքներու տուրք տալու, որովհետեւ գործ ունինք այնպիսի հոգիներու հետ, որոնց մէջ կայ ապրելու, սիրելու, «արեւն ըմպելու» արդար ցանկութիւն եւ կիրք: Իսկ մի՞թէ մեղք է սիրելը...

«Նամականի»ին վրայ Գէորգ Եազըճեանի դրած ճիգը, բանասիրական պրպտումները եւ իւրաքանչիւր երկրորդական թուացող մանրամասնութիւն մեկնաբանելը վիթխարի

աշխատանքի մը արդիւնք է: Արդարեւ մենք անձնապէս հետեւելով իր յոյժ արհեստավարժ մօտեցման, տեսանք թէ ինչպէս ան ծանօթագրած է իւրաքանչիւր «անհասկնալի եւ մութ» թուացող մանրամասնութիւն: Արդիւնքը. նամակներու հատուածը հարստացած է երեք նամակագիրներուն կենսագրութեամբ, 1550 ծանօթագրութիւններով, անձնանուններու եւ տեղանուններու ցանկերով: Նախատեսուած է շուրջ 60 անձերու հետ Սեզայի նամակագրութեան մնացեալ մասը այս տարի լոյս ընծայել եւս երեք հատորներով՝ նոյն Եազըճեանի աշխատասիրութեամբ եւ Քիւփելեան ամոլին մեկենասութեամբ:

Մենք մեզի արտօնութիւն կու տանք սոյն հրատարակութիւնը յանձնել ՀՀ Գիտութիւններու Ազգային Կաճառի Գրականութեան հիմնարկի ուշադրութեան, որպէսզի հեղինակը արժանանայ յատուկ գնահատանքի:

(*) Սիրան Սեզա, «ՆԱՄԱԿԱՆԻ» Ա. հատոր, կազմեց եւ ծանօթագրեց Գէորգ Եազըճեան, «Հայաստան» հրատարակչութիւն, Երեւան, 2023, 718 էջ + 8 էջ լուսանկարներու ներդիր, հաստ կազմ:

There are no comments yet.